

DOI: 10.18523/2617-9067.2024.7.57-69

УДК 316.346.2:355.311.1-055.2(477)

Сніжана Коломієць, Анна Прохорова

ГЕНДЕРОВАНІСТЬ ДОСВІДУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ Х 0000)

У цій статті армію визначено як гендеровану інституцію, яка формує різні умови військової служби для військовослужбовиць та військовослужбовців. Емпіричною основою дослідження стало вивчення досвіду військової служби методом кейс-стаді у військовій частині Х 0000. Грунтуючись на емпіричному дослідженні та аналізі вторинних джерел, виокремлено такі гендеровані виклики: вертикальна та горизонтальна гендерні сегрегації; необхідність відповідати маскулінним стандартам, рольовий конфлікт; подвійне навантаження; стереотипи про військовослужбовиць, які існують в армії та поза її межами; сексизм і насилля, специфічні для досвіду військовослужбовиць, які служать у ЗСУ, зокрема, і під час російсько-української війни.

Ключові слова: гендерованість, армія, військовослужбовиці, Збройні сили України, військова служба, гендерні ролі, гендерні стереотипи, російсько-українська війна.

Євромайдан 2014 року, коли жінки стали на рівних із чоловіками у визвольному русі за українську свободу, можна вважати початком «гендерного розпаду» у Збройних силах України, занепаду старих патріархальних моделей та формування нових емансипованих моделей жіночності (Марценюк, 2024). За ним слідувала Анти-терористична операція на сході України, у якій жінки взяли активну участь як доброволіці (Гриценко, 2019). залучення жінок у сферу оборони вимагало активних заходів, включно із законодавчими ініціативами, покликаними забезпечити рівні права для жінок і чоловіків, які служать у Збройних силах України та беруть участь у бойових діях. Значних результатів у ліквідації дискримінації на основі гендеру, зокрема в ЗСУ, було досягнуто завдяки адвокаційній кампанії «Невидимий батальйон» (Невидимий батальйон, б. д.).

У лютому 2016 р. Україна прийняла Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», що активізувало реформи щодо інтеграції жінок у сектор безпеки й оборони та їх залучення до мирних процесів (Martsenyuk, 2016, р. 11).

Того ж року за наказом Міністерства оборони України № 292 жінки отримали доступ до певних бойових посад (2016). Згідно з положенням Закону України № 2523-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» (2018), жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками. Обмеження, що стосувались військових посад офіцерського складу для військовослужбовиць у військових частинах спецпризначення, було скасовано у 2020 р. Відтоді жінки можуть обіймати посади, пов'язані з вибуховими речовинами, водолазними роботами, а також усі посади протипожежної охорони (Зміни до Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, 2020). У 2022 р. військовослужбовицям стали доступні всі військові посади офіцерського складу (Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 20 червня 2012 р. № 412/ДСК).

Окрім законодавчих трансформацій, в українській армії збільшилась кількість жінок-військових. З 2016 р. простежується позитивна динаміка збільшення кількості військовослужбовиць на посадах різного складу, поступово долається явище вертикальної гендерної сегрегації (Невидимий батальйон 5.0, 2023, с. 12). Станом на січень 2024 р. в ЗСУ служило 45 587 військовослужбовиць, серед яких понад 4000 перебували на передовій (Military Media Center, 2024). Хоча станом на 2023 р. лише 9 % офіцерських посад обіймали жінки (Український Жіночий Конгрес, 2023). З 2021 р. єдиною жінкою в ЗСУ, що має генеральське звання, є Тетяна Остащенко (Головін, 2023).

Зросло й позитивне ставлення до жінок у ЗСУ. З 2018 до 2023 р. відсоток тих, хто погодився із твердженням «Жінкам повинні бути надані рівні з чоловіками можливості для роботи в Збройних силах України та інших військових формуваннях», зріс з 53 % до 80 % (Martsenyuk, 2022). Також, за даними дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» (2023), 85 % опитаних українців ставляться до жінок, що проходять службу в Збройних силах України, позитивно.

У результаті цих та інших змін жінки отримали більше прав, зокрема можливість долучатися до сфери оборони нарівні з чоловіками та обіймати бойові посади. Та, попри позитивні зміни, жінки, інтегруючись у соціальні інституції, які протягом довгого часу були закритими для них, досі стикаються з труднощами, пов'язаними з маскулінними нормами та патріархальними цінностями всередині цих інституцій: відсутність жіночої форми та білизни, сексистські стереотипи, гендерна дискримінація, бар'єри кар'єрного зростання, сексуальні домагання тощо (Цебрій, 2021). Про невирішеність гендерного питання в цій сфері свідчить і звіт Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок: «жінки й досі недостатньо представлені у секторі безпеки та оборони, зокрема на рівні прийняття рішень, у тому числі на військових та цивільних посадах у Збройних силах України...» (ООН, 2022, с. 4).

Отже, дослідження гендерованості досвіду військової служби, зокрема визначення тих елементів, що досі відтворюють нерівність у військовій сфері, є актуальним і важливим для розвитку інституції армії в часи повномасштабної війни.

Армія як гендерована інституція

Соціальні інституції або інститути¹ – «впорядковані й відносно усталені соціальні утворення, що охоплюють соціальні організації,

які підтримують офіційно або конвенційно прийняті правила, що регулюють соціальну поведінку в певній сфері суспільного життя на основі вимушеної чи добровільної згоди більшості членів суспільства з наявністю цих соціальних організацій і правил» (Головаха, 2011, с. 37). Армія як соціальна інституція забезпечує специфічні базові потреби (національну безпеку), складається з груп та організацій, наділяє індивідів соціальними ролями, має певний набір цінностей та норм, необхідний для функціонування військової сфери (Morten, 2022).

Вивчення інституцій не обмежується лише напрацюваннями класиків соціології (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, К. Маркс, М. Вебер, Т. Парсонс та ін.). Серед нових методологічних підходів – феміністичний інституціоналізм, що критикує та прагне подолати гендерну сліпоту (нечутливість) у науці, залучити жінок у науковий дискурс та дослідити питання нерівного розподілу влади (Mackay et al., 2010, p. 574). Інституції, своєю чергою, легітимізують офіційні та неформальні правила, норми та практики, визначаючи прийнятні чоловічі та жіночі форми поведінки (Chappell, 2006, pp. 223–225). Тож армія, як і решта соціальних інституцій, є гендерованою: у її межах відбувається розподіл влади та встановлюється ієрархія між статями. Домінування чоловіків у військовій сфері існує з моменту заснування та розвитку професійних армій (Гіденс, 1999, с. 75–77).

Жінок як активних учасниць регулярної армії до ХХ століття майже не згадували, вони залишались невидимими. У ХХ столітті, під час світових воєн, жінки все частіше висвітлюються у військовому дискурсі. Наприклад, упродовж Першої світової війни через брак чоловіків і довготривалість конфлікту понад 1 мільйон жінок були залучені для виконання бойових завдань (Carreiras, 2006, p. 8). Під час Другої світової війни до лав Червоної армії, за різними оцінками, було призвано від 490 тисяч до 900 тисяч жінок, третина з яких була на фронті (Khromeychuk, 2017, p. 60).

Отже, протягом ХХ століття зріс масштаб участі жінок у війнах та розширився перелік виконуваних ними обов'язків, що сприяло подальшій інтеграції жінок до армій різних країн світу. Та, незважаючи на процеси залучення жінок до військової сфери, чоловіки в армії більше представлені на бойових посадах, тоді як жінки зосереджені на виконанні більш фемінної роботи. Португальська соціологиня Хелена Каррейрас (Helena Carreiras) зазначає, що на межі століть у тринадцяти країнах НАТО «понад 70 %

¹ Авторки статті вважають ці поняття синонімічними.

військовослужбовиць були зосереджені на допоміжних (персонал, адміністрація, логістика) і медичних функціях, 17,5 % у технічних сферах (інженерія, комунікації), і лише 7 % обіймали позиції в артилерії, піхоті та кавалерії» (Carreiras, 2006, p. 105).

Гендерна нерівність, що лишається характерною для армії, підкріплюється культом маскулінності в армійській культурі. Явище гегемонної маскулінності, конструкт гендерної практики, легітимізує патріархат і гарантує домінантне становище чоловіків і підпорядкованість жінок та фемінності (Connell, 2005, p. 77). «Гегемонним ідеалом», рисами, якими має володіти боєць, вважають активність, фізичну силу та витривалість, самодисципліну, ризиковість та агресивність, на відміну від фемінних рис: пасивності, емпатії, турботи, емоційності та миролюбності, яким не місце в армії (Hinojosa, 2010, p. 181). Обмеження участі жінок у військовій справі також аргументують не лише «слабкістю характеру», а й фізичними та фізіологічними відмінностями між чоловіками та жінками. Та, попри те, що середньостатистичний чоловік дійсно сильніший за середньостатистичну жінку, жінки можуть бути такими ж сильними, як і чоловіки, або навіть сильнішими за них, адже виконання фізичних вправ більше залежить не від статі людини, а від розміру тіла (Roberts et al., 2016, p. 118).

Отже, протягом століть жінки були повністю або частково вилучені з військової сфери. Сьогодні жінки мають право виходити на військовий ринок праці, що є не лише важливою умовою для досягнення повноцінних громадянських прав для жінок, а й, за словами Анніки Кронселл (Annica Cronsell), професорки політології Лундського університету у Швеції, необхідним кроком для видимості чоловічої влади та домінантної маскулінності у військовому секторі, де жінки стикаються з нерівним розподілом праці, стереотипами та дискримінацією (Cronsell, 2005).

Прояви гендерованості в збройних силах

Гендерованість військової служби передбачає здобуття жінками та чоловіками різного досвіду під час служби в армії. Жінки, що інтегруються в традиційно чоловічу сферу життя, можуть зіткнутися з викликами.

Попри відсутність законодавчих обмежень, у Збройних силах України наявна і вертикальна, і горизонтальна гендерна сегрегація. Нині в Україні законодавчо всі військові посади є доступними для жінок, але вони стикаються з труднощами в професійному зростанні через свою

стать. Чоловіки-військові частіше мають службові позиції в піхоті, тактичних операціях та ремонті обладнання, тоді як більшість жінок зосереджені на адміністративних, медичних та інших допоміжних посадах (Moore, 2020, p. 13).

Окрім того, в армії панує культ фізичної сили, що зростає паралельно зі збільшенням можливостей для жінок у війську і є одним з інструментів для того, щоб відгородити жінок від служби (Nagel et al., 2021, pp. 18–19). Точаться дебати про те, чи повинні жінки відповідати тим самим фізичним стандартам і проходити ті самі випробування, що й чоловіки, аби вважатися хорошими військовими. Прихильники цієї думки вважають, що жінки мають на рівних виконувати завдання на військовій службі, щоб їх поважали. Інші ж стверджують, що «жінки не є такими ж фізіологічно, як чоловіки, і не прагнуть бути біологічно рівними з чоловіками», усе, чого потребують жінки, – це рівності в розподілі обов'язків та гідної оцінки їхнього внеску в роботу (Moore, 2020, p. 16).

Опитування ветеранок армії Великої Британії продемонструвало, що найпоширенішими викликами серед жінок-військових під час служби є усвідомлення, що про них робили сексистські припущення (42,7 %); що вони повинні бути кращими за своїх колег-чоловіків, щоб отримати таке ж визнання (40,1 %); що жіночі якості менше цінуються, ніж чоловічі (36,1 %) (Baumann et al., 2021, pp. 74–76). Українські дослідження серед військовослужбовиць також фіксують частий досвід дискримінації. За результатами дослідження, проведеного в межах проекту «Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні», 84 % жінок-військових стикалися з випадками дискримінації (Невидимий батальйон 3.0, 2021, с. 81–83).

Важливі етапи в розвитку військової кар'єри часто відбуваються паралельно з етапами сімейного життя, що призводить до тиску на жінок. Вони стикаються з проблемою поєднання репродуктивної та продуктивної праці (явище подвійного навантаження), адже більша частина неоплачуваної праці (прибирання, догляд за дітьми) є фемінізованою (Бардіна & Марценюк, 2014, с. 252). Отже, «жіночі обов'язки» можуть ускладнювати проходження служби військовослужбовицями та відтворювати нерівність.

Щодо шлюбу, то в дослідженні Стефані К. Ервін (Stephanie K. Erwin) «Планування сім'ї у збройних силах США: Гендерований досвід військовослужбовиць» (2022) жінки збройних сил США мали різні погляди на шлюб та його вплив на військову кар'єру. Одна з учасниць дослідження зауважила, що її, як незаміжно,

відправляли на службу частіше, ніж її заміжніх колег. Окрім цього, вона стикалася з припущенням з боку, що її досягнення в кар'єрі пояснюються виключно відсутністю особистих сімейних зобов'язань. Одним респонденткам шлюб заважав у службі, що призводило до розлучення, а іншим бракувало партнерської підтримки. Окрім того, робота в збройних силах стримувала учасниць дослідження від рішення мати дітей (Erwin, 2022, pp. 104–105). Отже, конкуруючі ролі статусів військовослужбовиці, з одного боку, і дружини та матері, з іншого, створюють для жінок нерозв'язну дилему, коли й військова служба, і сім'я вимагають від них повної віддачі.

Окрім того, жінки через розлуку з сім'єю під час служби можуть відчувати тривогу. Це почуття спричинене занепокоєнням через добробут сім'ї під час їхньої відсутності, адже в такому разі ставиться під сумнів належний догляд за дітьми або літніми чи хворими батьками, або надання належної підтримки їхнім партнерам, які залишилися вдома (Feldman & Hanlon, 2012, pp. 213–214).

Серед проявів гендерованості широко досліджуваною темою є насилля та демонстрація сили в армії. Згідно з американськими дослідженнями, 9–13 % жінок та 1–2 % чоловіків на службі зазнають сексуального насилля щорічно під час служби в армії (Holland et al., 2014, p. 289).

В Україні також проводять дослідження проблеми насилля серед військових жінок. Респондентки та респонденти дослідження «Невидимий батальйон 3.0» найчастіше стикалися (один раз і більше) з такими видами сексуальних домагань та сексуального насильства на робочому місці: 65 % опитаних відповіли, що їх розглядали таким чином, щоб це їх бентежило; 62 % опитаним показували сексистські чи двозначні матеріали; 62 % зазнавали небажаних спроб залучити їх до розмов про секс; 60 % опитаним присвистували чи сексуально окликували; 52 % зазнавали дотиків так, щоб їх це бентежило. Щодо запитання про небажані спроби зайнятися сексом без явної згоди, то такий досвід мають 11 % респондентів-чоловіків та 31 % жінок, що свідчить про гендерованість насилля у сфері оборони (Невидимий батальйон 3.0, 2021, с. 84–86). До того ж найчастіше кривдниками є особи, вищі за рангом: 41 % респондентів і респонденток зазнавали сексуального домагання від свого керівництва та 38 % – від вищих за рангом осіб, які не є їхніми безпосередніми керівниками. Ніхто з опитаних не звертався до поліції чи до працівників гарячої лінії для жертв насилля з приводу домагання (Невидимий батальйон 3.0, 2021, с. 88–89).

З досліджень щодо насилля у військовій сфері виокремлено також такі різновиди заподіяння шкоди, як фізичне насилля (*physical assault*) та психологічне насилля (*psychological abuse / emotional bullying*) (Hendrikx et al., 2021; Collette et al., 2022).

Гендерованість військової служби є наслідком панівної маскуліної культури у сфері оборони. Поки чоловіки становлять більшість особового складу збройних сил та обіймають найвищі військові посади, жінки стикаються з низкою викликів у процесі служби. Завдяки опрацьованій літературі було виокремлено **5 проявів гендерованості військової служби**, які ускладнюють роботу жінок: **гендерна сегрегація у військовій сфері, домінування чоловічих стандартів, сексизм** (гендерні упередження та дискримінація), **необхідність поєднання військової служби та сімейних обов'язків, насилля та сексуальні домагання**.

Гендеровані виклики проходження військової служби в ЗСУ

Методологія дослідження гендерованості досвіду військової служби в ЗСУ ґрунтувалася на методі кейс-стаді в межах однієї з організаційних одиниць армії України, а саме військової частини Х 0000 (номер частини закодовано для гарантування повної безпеки та конфіденційності респонденток).

Метод кейс-стаді передбачає використання різних технік збору інформації про певну соціальну одиницю та характеризується можливістю фіксувати детальну та глибоку інформацію в межах предмета дослідження (Berg, 2000, p. 225). Дослідження передбачало вивчення сенситивних тематик, тож для збору інформації було застосовано метод глибинних інтерв'ю, а для валідизації даних та порівняння досвіду чоловіків і жінок – кількісне опитування. Така методологічна триангуляція даних дає змогу отримати широку вибірку можливих відповідей, врахувати погляди різних респондентів та підвищити валідність результатів (Condomines & Hennequin, 2014, pp. 13–15).

У межах дослідження досвіду військової служби серед військовослужбовців військової частини Х 0000 було здійснено два етапи збору даних.

На першому етапі збору якісних даних з 1 квітня по 3 квітня 2024 р. проведено 9 напівструктурованих глибинних інтерв'ю з військовослужбовицями. Обов'язковим критерієм відбору респонденток була служба у військовій частині Х 0000, також передбачалось створення різноманітної вибірки за принципом максимальної

варіації за віком, тривалістю служби в ЗСУ, військовим званням та сімейним статусом. Процес рекрутингу був опосередкований військовослужбовицею військової частини Х 0000, яка надала контакти 9 військових жінок, які погодились на інтерв'ю. Інтерв'ю було транскрибовано, а аналіз транскриптів здійснювався за допомогою програмного забезпечення MAXQDA. Кодування відбувалось на основі методу дедуктивного кодування: перед аналізом даних було сформовано тематичні категорії, які селективно заповнювались у процесі аналізу (Medelyan, 2019).

На етапі збору кількісних даних, що проходив з 29 квітня по 8 травня 2024 р., було проведено опитування в Google Forms серед 95 військових тієї ж частини (66 чоловіків і 29 жінок). Більшість респондентів (38,9 %) – військові від 18 до 29 років; 32,6 % – від 30 до 39 років; 23,2 % – від 40 до 49 років; 5,3 % – від 50 до 59 років. Кількісна компонента дослідження не є репрезентативною, адже (1) похибка вибірки не могла бути вимірною через недоступність інформації про генеральну сукупність під час воєнного стану, (2) опитування поширювалось через робочі групи, тож вибірка була сформована на основі самовідбору респондентів. Для підвищення якості вибірки та компенсації процесу відбору було проведено процедуру постстратифікаційного зважування за змінною «стать» (W жінки = 0,28, W чоловіки = 1,32). Аналіз кількісних даних здійснювався за допомогою програми IBM SPSS Statistics 29.0.2.0. Результати кількісного етапу в деяких випадках не було включено до аналізу результатів дослідження через відсутність статистично значущої різниці між досліджуваними групами.

Аналіз отриманих емпіричних даних у цій статті сфокусований на гендерно зумовлених викликах, через які військовослужбовиці можуть переживати додаткове навантаження і які демонструють різні прояви гендерованості армії як інституції.

Гендерна (не)рівність у війську

Поширеною думкою серед респонденток є те, що в армії панує гендерна рівність. Вони визнають, що військове середовище часто вимагає від обох статей однакового рівня готовності та продуктивності під час роботи. Жінки та чоловіки працюють і оцінюються за однаковими критеріями. Військовослужбовиці говорять про певні **фізичні стандарти**, необхідні в армії, і висловлюють зобов'язання відповідати їм, адже, хоч би як складно було, фізична підготовка

є іноді життєво необхідною для безпеки військових. Крім того, фізичні навантаження розраховуються з огляду на індивідуальний стан здоров'я, вік та стать людини, тож усі вимоги є доступними до виконання. Про фізичні труднощі під час проходження служби зазначають 55 % опитаних чоловіків та 50 % жінок.

Певні думки респонденток все ж підкреслюють фізичні відмінності між чоловіками та жінками. Військова 3 згадує про труднощі, пов'язані з менструальним циклом. Менструація може викликати дискомфорт під час польових виїздів, коли жінки відчувають болі, виснаження, тому важко носити спорядження чи немає умов, щоб замінити засоби гігієни.

Згідно з відповідями, у деяких випадках жінкам може знадобитися допомога у виконанні фізично важких завдань. Жінки сприймають це позитивно, хоч іноді військовослужбовиці мають наполегливо відмовлятися від допомоги:

«Ти несеш там бронік, каску, автомат, і це все на тобі <...> чоловіки пропонують допомогу, і ти, наприклад, кажеш, що не потрібно, але вони кажуть: “Тобі ще дітей народжувати”. Це дуже приємно, що є турбота зі сторони чоловіків. Але оскільки я захотіла то все пройти сама, то я не просила допомоги і старалася проходити все те, що проходять і вони. Щоб не було так, що я дівчинка і я не можу, тому що я знала, куди я йду, і я знала, чого я хочу» (Військова 3).

Тема (не)рівності охоплює й тематику **гендерної сегрегації у війську**. Деякі жінки повідомляють про рівність кар'єрних можливостей для жінок і чоловіків у ЗСУ. Проте, наприклад, Військова 9 каже, що чоловіки є більш успішними у виконанні певних обов'язків на вищих посадах. А Респондентка 1, попри законодавчу відсутність обмежень жінок обіймати усі посади нарівні з чоловіками, зазначає про те, що на практиці є обмеження:

«Є особливість, наприклад, по посадах навіть деяких, так що не на всіх посадах можуть бути жінки» (Військова 1).

Іноді респондентки стикалися з проявами нерівності. Вони мали виконувати додаткову роботу, яка сприймається як традиційно жіноча (наприклад, прибирання), відчували на собі дію **сексизму**. Їх відсторонювали від виконання бойових завдань або не допускали до певних посад:

«У мене є бажання проявити себе в іншому напрямку при виконанні бойових завдань, але нас, жінок, зараз не допускають до цього. Нас бережуть. Це рішення командира» (Військова 7);

«У нас була вакантна посада командира цієї машини. Мене не ставили тільки тому, що я жінка. Нікого не цікавило те, що я її знаю ідеально» (Військова 8).

Аналіз інтерв'ю свідчить про те, що деякі жінки не прагнуть до вищих посад з різних причин. Кар'єрне зростання вимагає від них великої відповідальності та зусиль, які неможливо поєднати, наприклад, з побутом. Таку позицію можна розглядати як зразок того, як соціальна структура та гендерованість інституцій впливає на вибір жінок. Від жінок очікують пріоритизації сімейних і домашніх обов'язків над професійними амбіціями. Виконання традиційних ролей матері, дружини та домогосподарки йдуть у розріз з керівними посадами, які потребують багато часу й енергії.

Інший приклад самообмеження власних кар'єрних прагнень з боку жінок ґрунтується на стереотипному баченні фемінних ролей. Респондентки вважають, що вони як жінки мають бути втіленням духовної підтримки для військових та проявляти емоційну стійкість:

«У нас цінується, що жінка – це як берегиня. Вона теж є захисницею, але вона більш десь духовно підтримує, духовно десь надихає, духовно супроводжує хлопців» (Військова 1).

Отже, військовослужбовиці можуть відтворювати засвоєні ними традиційні уявлення про жінок та їхні ролі в суспільстві, що перешкоджає досягненню гендерної рівності.

Та, попри збереження стереотипів, жінки вважають себе бійчинями. Вони намагаються докласти багато зусиль, аби самоствердитись та досягти визнання в переважно чоловічому середовищі. Респондентки зазначають про відчуття необхідності підлаштовуватись під **маскулінні стандарти та культуру армії**. Через вимоги високого рівня здібностей та стійкості жінки відчувають, що стають витривалішими, втрачають притаманну раніше м'якість:

«Приходиш білий, пухнастий, крила ці ламають. Ти багато чого почнеш розуміти. Спочатку важко, образливо, плачеш. Потім у тебе з'являється замість білого пуху чешуя» (Військова 5).

Існує також певна солідарність у колі жінок щодо того, що жінки працюють абсолютно нарівні з чоловіками, а іноді є більш вправними та успішними у військовій справі. Поєднання цих переконань та інтерналізованих стереотипів про традиційні гендерні ролі у свідомості військовослужбовиць може свідчити про **рольовий конфлікт** між стагусами жінки (дружини, дочки, матері) та військової. Традиційно суспільство очікує від жінок демонстрації фемінних рис (м'якість, спокій, виваженість, жіночність, турботливість) та фемінного зовнішнього вигляду, проте водночас вони мають бути військовими, яким ці риси часто не притаманні. Жінки або відповідають маскулітним стандартам армії, або намагаються зберегти свою жіночність у традиційно чоловічій сфері, компенсуючи це прагненням перевершити своїх колег та виконати роботу на найвищому рівні.

Колеги-чоловіки часто підтримують жінок, виявляють знаки уваги та галантність – допомагають з перенесенням важких речей чи відчиняють двері. Кілька респонденток згадують і про привітання в Міжнародний жіночий день. За словами жінок-військових, колеги-чоловіки докладають зусиль, щоб жінки відчули, що їх цінують і відзначають:

«Стараються ще й прикрасити життя нам. На восьме березня привітали, чи там ще День фармацевта був. Я йду на роботу, а мене зустрічають з таким обережком квітів. Це для мене так було приємно. Вони так мені дух підняли» (Військова 4).

Бажання жінок бути визнаними в переважно чоловічому колективі дає їм відчуття безпеки та важливості. Та способи, за допомогою яких чоловіки виявляють свою турботу й увагу, є гендерованими. Вони відтворюють наратив про ніжність, красу та слабкість жінок. Військовослужбовці фліртують, дарують квіти, подарунки, роблять компліменти, пригощають, пропонують допомогу та поступаються жінкам, відтворюючи патріархальні уявлення про спілкування жінок і чоловіків з явним романтичним підтекстом. Очевидним є те, що подібна взаємодія не відбувається між колегами-чоловіками.

Попри загальну тенденцію зазначати про почуття комфорту в колективі, іноді респондентки не відчувають повної інтегрованості в колектив чоловіків-колег:

«Чоловіки можуть пожартувати, я іноді не розумію їхніх жартів. Я просто промовчу. Самі розумієте, це ж чоловіки. Вони про своє щось думають, у них свої уявлення» (Військова 6).

Але таке відчуття ізоляції та непорозуміння долається завдяки іншим жінкам. Жінки ставляться одна до одної по-різному: хтось має доволі близькі стосунки, з деякими обмежені контакти або взагалі відсутні, а іноді виникають конфлікти. Військова 6 зазначає, що жінки в колективі дуже допомагають у проходженні служби, до них можна звернутися за порадою чи отримати підтримку, тоді як Військова 8 наголошує на тому, що напруга між жінками-колегами з'являється доволі часто через нестачу мотивації та відповідального виконання своїх обов'язків, що призводить до сварок. Так, 63 % чоловіків і 50 % жінок мали конфліктні ситуації з колегами та 24 % і 63 % з колежанками відповідно ($p < 0,05$). Такі результати свідчать про те, що жінки більше конфліктують зі своїми колежанками, аніж чоловіки, і навпаки. Поясненням цього може бути не лише те, що непорозуміння виникають всередині гомогенних груп, а й те, що жінки намагаються уникати конфліктів з чоловіками, які можуть мати більшу владу.

Отже, деякі респондентки рішуче виступають за гендерну рівність, тоді як інші висловлюють опозицію до неї. Жінки можуть бути проти гендерної рівності, бо (1) некоректно інтерпретують це поняття, (2) дотримуються думки, що жінки та чоловіки мають виконувати різні ролі через фізіологічні відмінності або через нерівність в інших сферах. Наприклад, жінки можуть виконувати основну частину роботи вдома, тож на службі чоловіки мають нести більшу відповідальність.

Поєднання цивільного та військового життя

Окремим блоком глибинних інтерв'ю були запитання про родину, побут та поєднання сімейних обов'язків з військовою кар'єрою. Більшість респонденток мають партнера-військового і зазначають, що це є перевагою. Попри малу кількість спільно проведеного часу, у таких парах більше порозуміння та спільних тем для обговорення. Збереження стосунків у таких умовах вимагає неабияких зусиль і роботи партнерів. Щодо **побуту**, то більшість жінок зазначили, що ділять обов'язки порівну або мають значну підтримку від партнера. Однак деякі військовослужбовиці мають інший досвід поєднання побуту та роботи. Вони звикли брати на себе більшу частку **обов'язків щодо дому та виховання дітей**, що додатково виснажує їх:

«Майже ніяк [побутові обов'язки] не ділю. Така штука – побут. Все мамі дістається. Майже весь побут, звичайно, на мені. Прибирання та готовка. Звичайно, жіноча справа. Хоча я не погоджуюсь, що це жіноча справа» (Військова 5).

До того ж у сім'ях респонденток наявний традиційний поділ праці. Жінки займаються приготуванням їжі, прибиранням, доглядом за дітьми, а чоловіки відповідальні за хатню роботу, що потребує фізичної сили (Бардіна & Марценюк, 2014, с. 235):

«Чоловік – на ньому закупівля продуктів, готуємо ми іноді разом. Звичайно, якщо там якісь ремонтні роботи, якісь поломки, це все чоловіча робота. Винести банки, занести банки, консервацію, картоплю» (Військова 5).

Військове життя ускладнює питання планування сім'ї, тому деякі респондентки відкладають народження дітей через нестабільність і вимоги своєї кар'єри. Військові жінки також зазначають про емоційне навантаження та занепокоєння через добробут членів своєї сім'ї в умовах війни, поки вони на службі. Щоб визначити, чи військові потенційно мають труднощі з поєднанням роботи та сім'ї (*work-family conflict*) та чи жінки виконують більшу частину сімейних обов'язків, респондентам було запропоновано оцінити свою відповідальність за виконання обов'язків щодо побуту та догляду за дітьми. Так, 55 % чоловіків і 63 % жінок визнали, що їм важко поєднувати сім'ю та роботу. Серед респондентів, що мають партнера, з яким вони спільно проживають ($n = 76$), 50 % жінок зазначили про те, що вони або повністю відповідальні, або несуть більшу відповідальність за побут, аніж інші члени родини, тоді як частка чоловіків з такими відповідями становила 22 %. Серед респондентів, що мають чи мали неповнолітніх дітей під час проходження служби ($n = 49$), про повну чи частково повну відповідальність за догляд за дітьми зазначили 68 % жінок і 23 % чоловіків. Такий розрив між чоловіками та жінками свідчить про те, що жінки радше мають за обов'язок виконувати більшу частину роботи по дому та нести відповідальність за піклування про дітей. Водночас чоловіки-респонденти схильні стверджувати, що в їхніх родинах відповідальність за виконання обов'язків розділена порівну. Така тенденція свідчить або про те, що жінки переоцінюють свій внесок у виконання сімейних обов'язків, або, ймовірніше,

чоловіки недооцінюють працю своїх партнерів/партнерок та схильні думати, що виконання роботи вдома дійсно розподілено порівну. Однак проблемою аналізу залишається відсутність статистично значущої різниці між групами через недостатню величину вибірки.

Найближче коло спілкування військовослужбовиць має різне ставлення до їхньої діяльності. Частина військових жінок розповідають про гордість і підтримку з боку сім'ї та друзів, але бувають випадки, коли родина ставиться до військової сфери як виключно до чоловічої справи, тому може не підтримувати вибір жінки:

«Це в 2010 році, коли я прийшла, у мене батьки дізналися за день до відправки мене в учебку, що я йду в армію. На що мама сказала: "Ти все-таки з головою не дружиш?"» (Військова 8).

Військовослужбовиці також залучені до взаємодії з ширшим колом цивільного населення, ставлення якого до військових видається більш неоднозначним або невизначеним. Жінки відчувають повагу та увагу з боку громадськості, це свідчить про високу видимість і певний престиж жінок-військових у суспільстві. Проте, видається, існує значний розрив у світосприйнятті та непорозуміння між цивільними та військовослужбовцями. Хибні уявлення про військові обов'язки, коли цивільні часто недооцінюють складність і вимоги військових ролей, призводять до напруженості у стосунках та бажанні обмежити свої контакти з цивільними особами:

«І люди, які не знають нашої роботи, специфіки нашої роботи, у них може скластися враження, що люди просто сидять п'ють каву. Ти ж не будеш всім розказувати, як ти ніч чергувала. Як там летять шахеди зі зброєю» (Військова 4).

Ба більше, військовослужбовці стикаються з унікальними викликами, зокрема зі **стереотипами та дискримінацією за гендером**, які ставлять під сумнів користь їхньої служби в армії. Незважаючи на зростання поваги до військовослужбовців, на думку респонденток, деякі цивільні все ще дотримуються застарілих поглядів, які применшують роль жінок у Збройних силах:

«У нашому суспільстві досі є розуміння, що жінка в армії – це безтолкова і безкорисна людина, котра може тільки сидіти та папірці перевертати» (Військова 8).

Військова 9 зазначає, що цивільні мають певний образ військовослужбовиці як «жінки легкої поведінки». Можна висловити припущення, що це через те, що частка жінок-військових менша порівняно з чоловіками, вони отримують особливо багато уваги з боку колег.

Насилля та сексуальні домагання

Опитування серед військових частини Х 0000 демонструє, що 24 % військовослужбовців та 38 % військовослужбовиць відчували колинебудь дискомфорт поруч із колегами чи колежанками. Іноді військовослужбовиці відчують небажану та неприємну увагу з боку чоловіків. Військові не ідентифікують **залицання та непристойні пропозиції** як сексуальні домагання. Це можна пояснити нормалізацією такої поведінки як частини культури збройних сил або загрозою кар'єрі. Жертвуючи власним комфортом і безпекою, жінки мали реагувати на залицання «обережно», «тендітно» та «необразливо», особливо з чоловіками на керівних посадах, щоб не зазнавати від них утисків чи помсти в майбутньому. Така непрохана увага та зловживання своїм домінуючим становищем з боку чоловіків підкреслює, як гендер і влада взаємодіють у збройних силах, ставлячи жінок у підпорядкування чоловікам:

«Ти приходиш, молода дівчина, у військовий колектив, де дуже багато чоловіків різних, різного віку, різного статусу, різних посад, і, можливо, він собі там вважає, що він має право, наприклад, якусь непристойну пропозицію запропонувати» (Військова 5).

Також жінки, які потрапляють у переважно чоловічий простір, можуть бути **об'єктивізованими**:

«Є такі чоловіки, які дивляться на тебе як на... Не знаю, як навіть виразитися. Коли жінка приходиться у чоловічий колектив і на тебе так дивиться, наче на м'ясо якесь. Там оглядають тебе з ніг до голови. Є такі чоловіки. То це неприємно» (Військова 6).

Загалом усі жінки стверджують, що не ставали жертвами **насилля чи сексуальних домагань**. Більшість жінок лише читали в медіа про такі випадки, але у військовій частині таких випадків, зі слів респонденток, не було. Якщо сексуальні контакти й трапляються, то тільки за згодою жінок:

«На мій погляд, жінки самі того прагнуть і дозволяють. Коли там йде якість просування по кар'єрній такій драбині, все ж таки, через якісь стосунки» (Військова 2).

Водночас Військова 6 розповідає про те, що зазнавала насилля в ліцеї з боку керівників:

«[Старшина] міг просто зайти в кімнату, де дівчата перевдягаються, і стояти собі, спокійно дивитися. І ти йому кажеш: "Вийди!", а він не виходить. Він ще може тебе навалити двоповерховими матами» (Військова 6).

Внаслідок жорстокого ставлення старшини одну з курсанток знайшли в туалеті з порізаними венами та сильною кровотечею.

Про насилля зазначає й інша військова:

«Дівчина – це ж теж насильство. І вона відстежується на всіх рівнях, навіть офіцерство. Як би я можу сказати, однозначно, це є. Серед жінок теж, можливо, але більше воно, напевно, йде вербальне» (Військова 9).

На її попередньому місці роботи стався інцидент, коли один із військових згвалтував кухарку:

«Ось він її згвалтував і кинув. Але вона вижила. За весь час це один випадок, про який я не читала, а саме відбувся ось так» (Військова 9).

Анонімне онлайн-опитування з більшою кількістю військових мало на меті підвищити щирість респондентів у відповідях щодо таких чутливих питань. Серед 95 респондентів 8 чоловіків та 4 жінки зазначили про досвід психологічного насилля з боку колег/керівництва, 4 чоловіків зазначали фізичного насилля та 4 жінки – сексуальних домагань ($p < 0,01$). У межах цього дослідження оцінити точне поширення такої поведінки неможливо серед генеральної сукупності, та, попри це, підтвердженням є факт випадків прояву насильницької поведінки стосовно обох статей у військовій частині Х 0000. Отже, на основі поєднання кількісних та якісницьких методів було проаналізовано досвід військової служби на прикладі військовослужбовців та військовослужбовиць, які проходять службу у військовій частині Х 0000. На рисунку представлено результати систематизації викликів, специфічних саме для досвіду військовослужбовиць досліджуваної частини.

У підсумку дослідження було виявлено, що нині в армії наявна як вертикальна, так і горизонтальна гендерна сегрегація, жінки стикаються зі стереотипами та дискримінацією. Серед перешкод для досягнення повної рівності можна зазначити й відтворення жінками традиційних гендерних ролей та намагання відповідати гендерним очікуванням у гендерованій інституції армії та загалом у гендерованому суспільстві. Серйозною проблемою у військовій сфері, яку повністю не усвідомлюють самі жінки, є насилля, яке безпосередньо впливає на досвід служби військових.

Гендерна сегрегація	«Мені не подобалося на початку те, що я прийшла і я була одна-єдина дівчина в підрозділі, і мені було незвично, некомфортно»
Дискримінація за гендером	«У нас була вакантна посада командира цієї машини. Мене не ставили тільки тому, що я жінка»
Домінування чоловічих стандартів	«Ми тренуємося та стараємося, як хлопці»
Рольовий конфлікт	«Не дивлячись на обов'язок військовий, який ти зараз маєш, все одно у тебе лишається родина, якій ти не можеш відмовити, яким ти мусиш у певний момент допомогти»
Подвійне навантаження	«Ну, в більшості я відповідальна за побут, бо я ж жінка»
Стереотипи	«Стереотипи в нас стандартні, однакові, все як звичайно. Жінка - ніхто, твоя справа вдома сидіти, не морочити голову і не йти в армію»
Сексуальні домагання	«Була некомфортна ситуація, коли військовослужбовець керівної посади проявляв певні моменти уваги, тобто залицяння»

Рисунок. Прояви гендерованості військової служби на основі досвіду військовослужбовиць військової частини Х 0000, квітень 2024 р.

Висновки

Ґрунтуючись на вторинних джерелах, армію було визначено як гендеровану інституцію, у якій домінують чоловіки. З моменту появи армій доступ до військової справи мали лише чоловіки, але під час війн минулого століття жінки стали активно брати участь у бойових діях, що збільшило участь жінок у військовій сфері та зробило їх видимими. Феміністична боротьба за гендерну рівність сприяла тому, що нині багато країн світу інтегрують жінок у регулярну армію.

У лавах армії України стає дедалі більше жінок. З 2022 р. вони мають право обіймати посади всіх спеціальностей. Попри поступове подолання нерівності в армії, військовослужбовиці можуть зіткнутися з викликами через свою стать. Ґрунтуючись на вторинних джерелах, було виокремлено та систематизовано основні прояви гендерованості в збройних силах на основі попередніх досліджень: гендерна сегрегація у військовій сфері, домінування чоловічих стандартів, сексизм (гендерні упередження та дискримінація), необхідність поєднання військової служби та сімейних обов'язків, насилля (психологічне, фізичне та сексуальне).

У результаті проведеного дослідження за допомогою методу кейс-стаді гендерованих викликів служби, з якими стикаються військові в частині Х 0000, вдалося підтвердити емпірично, проілюструвати прикладами та уточнити спектр проявів гендерованості в армії, окреслений за підсумками аналізу вторинних джерел. Серед проявів гендерованості досвіду військовослужбовиць в/ч Х 0000 найбільш помітні: вертикальна

та горизонтальна гендерні сегрегації; необхідність відповідати маскуліним стандартам, поєднувати статуси військової зі статусами жінки, дружини, матері, які мають часом протилежні рольові очікування, що може призвести до рольового конфлікту; необхідність поєднання догляду за дітьми та хатніх обов'язків з роботою; стереотипи про військовослужбовиць, які існують в армії та поза нею; сексизм та насилля (психологічне насилля та сексуальні домагання).

Окремі прояви гендерованості в армії спостерігаються під час повномасштабного вторгнення російських військ. Військовослужбовиці, порівняно з чоловіками-військовими, мають вибір щодо виконання бойових завдань, та попри це вони стикаються з перешкодами, коли їх обєрігають та не допускають до роботи на «чоловічих» посадах. Військовослужбовці через війну мають виконувати більше роботи чи від'їздити у відрядження, тож основна відповідальність за піклування в родині та виконання домашніх справ лягає на їхніх дружин-військовослужбовиць. До того ж загострюються стереотипи та осуд з боку цивільних людей стосовно жінок, що приєдналися до ЗСУ.

Самі військовослужбовиці можуть підтримувати традиційні гендерні ролі, намагатися відповідати патріархальним нормам та виступати проти гендерної рівності. Тому пояснення причин різниці досвідів чоловіків і жінок в армії є доволі комплексним – від історичної маскулінізації збройних сил до відтворення самими військовими стереотипних наративів про те, що війна та армія є чоловічою цариною, де домінують сила та мужність.

Список використаної літератури

- Бардіна, М., & Марценюк, Т. (2014). Гендерний розподіл праці в українському суспільстві на прикладі подвійного навантаження. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, (20), 231–242. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mtpsa_2014_20_40
- Гайдук, Ю. (2024, 8 березня). Скільки жінок служить у ЗСУ: Статистика. *ФАКТИ ICTV*. <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240308-skilky-zhinok-sluzhyt-u-zsu-statystyka/>
- Головаха, Є. (2011). Інституціональні зміни в Україні: шлях до кризи і шляхи виходу з неї. У *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг* (с. 36–54). Інститут соціології НАН України.
- Головін, В. (2023, 13 червня). Залізна леді ЗСУ або єдина жінка-генерал. Як Тетяна Остащенко підвищує ефективність військової медицини в ситуації щоденного краш-тесту. *Forbes.ua*. <https://forbes.ua/war-in-ukraine/zalizna-ledi-zsu-abo-edina-zhinka-general-yak-tetyana-ostashchenko-kozhnogo-dnyaproyavlyae-zhinoche-liderstvo-na-linii-frontu-04072023-14275>
- Гриценко, Г. (2019, 10 жовтня). Як жінки змінили українську армію. *Гендер в деталях*. https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html#_ftn1
- Гіденс, Е. (1999). *Соціологія*. Основи.
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» № 2523-VIII (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
- Марценюк, Т. (2024, 4 червня). Інтерв'ю з Тамарою Злобіною про популяризацію фемінізму і гендерний розпад. *Гендер в деталях*. <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/bezstrashni/tamara-zlobina-pro-hendernyi-rozpad.html>
- Мороз, Т. (2019). Кількість жінок у нашому війську за десять років збільшилась у 15 разів. *АрміяInform*. <https://armyinform.com.ua/2019/09/16/kilkist-zhinok-u-nashomu-vijsku-za-desyatrokiv-zbilshylyas-u-15-raziv/>
- Наказ Міністерства оборони України «Зміни до Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками» № 26 (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0189-20#Text>
- Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження змін до тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» № 292 (2016). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-16#Text>

- Невидимий батальйон. (б. д.). Invisible battalion. <https://invisible-battalion.org>
- Невидимий батальйон 3.0. (2021). *Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні: соціологічне дослідження* (Берлінська, М., Лазаренко, М., Гриценко, Г., Квіт, А., Марценюк, Т., Газзеро-Микитин, О.). <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1e35f997-c7f3-464e-91ab-23b379fd311d/content>
- Невидимий батальйон 5.0. (2023). *Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу «Невидимий батальйон»: Міждисциплінарне дослідження, виконане в межах проєкту НАКО «Просування гендерної рівності в ЗСУ»* (Мусіяка, С., Лазаренко, М., Гриценко, Г., Квіт, А., Марценюк, Т., Звягінцева, М., Фацієвич, В.-Н., Белошенко, А.; Т. Марценюк, ред.). НАКО. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec3915a1-273a-4358-833d-0e93739ce4b9/content>
- ООН. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. (2022). *Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України*. https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/cedaw_co.pdf.pdf
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік» № 711 (1994). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-94-п#Text>
- Соціологічна група «Рейтинг». (2023). *Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: Погляди військових та цивільних громадян*. https://nako.org.ua/storage/pdf/2023-06-06--07:30:08-for%20print%20UA%20RG_NAKO_ComprehensiveResearch.pdf
- Український Жіночий Конгрес. (2023, 4 травня). *Спеціальна Подія Українського Жіночого Конгресу* [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=6L_IUAys2Kk
- Цебрій, Є. (2021). Жінка у війську: Які проблеми доводиться долати захисницям? *Повага*. <https://povaha.org.ua/zhinka-u-vijsku-yaki-problemy-dovodytsya-dolaty-zahysnytsyam/>
- Baumann, J., Williamson, C., & Murphy, D. (2021). Exploring the impact of gender-specific challenges during and after military service on female UK Veterans. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2021-0065>
- Carreiras, H. (2006). *Gender and the Military: Women in the Armed Forces of Western Democracies*. Taylor & Francis Group.
- Collette, T. L., von Esenwein, S. A., Sprague-Jones, J., Moore, K. E., & Sterling, E. (2022). Incidence rates of emotional, sexual, and physical abuse in active-duty military service members, 1997–2015. *Aggression and Violent Behavior*, 101745. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101745>
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. University of California Press. <https://doi.org/10.4324/9781003116479-10>
- Erwin, S. K. (2022). Family planning in the U.S. military: The gendered experiences of servicewomen. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 8(1), 102–109. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2021-0015>
- European Organisation of Military Associations and Trade Unions. (2023). *EUROMIL survey – gender equality/women in the armed forces*. https://euromil.org/wp-content/uploads/2023/06/2306_Survey-Gender-Equality-in-the-Armed-Forces.pdf
- Feldman, S., & Hanlon, C. (2012). Count Us In: The Experiences of Female War, Peacemaking, and Peacekeeping Veterans. *Armed Forces & Society*, 38(2), 205–224. <https://doi.org/10.1177/0095327x11410859>
- Hendriks, L. J., Williamson, V., & Murphy, D. (2021). Adversity during military service: the impact of military sexual trauma, emotional bullying and physical assault on the mental health and well-being of women veterans. *BMJ Military Health*, bmjmilitary—2021–001948. <https://doi.org/10.1136/bmjilitary-2021-001948>
- Hinojosa, R. (2010). Doing Hegemony: Military, Men, and Constructing a Hegemonic Masculinity. *The Journal of Men's Studies*, 18(2), 179–194. <https://doi.org/10.3149/jms.1802.179>
- Holland, K. J., Rabelo, V. C., & Cortina, L. M. (2014). Sexual Assault Training in the Military: Evaluating Efforts to End the “Invisible War”. *American Journal of Community Psychology*, 54(3–4), 289–303. <https://doi.org/10.1007/s10464-014-9672-0>
- Khromeychuk, O. (2017). Experiences of Women at War: Servicewomen during WWII and in the Ukrainian Armed Forces in the Conflict in Donbas. *Baltic Worlds*, X(4), 58–70.
- King, A. (2015). Women in combat. *The Three Swords Magazine*, 29, 22–26. https://www.jwc.nato.int/images/stories/_news_items/_2015/womenincombat_dec2015.pdf
- Martsenyuk, T. (2016). Ukrainian women at war: From Women's Sotnya to Invisible Battalion. Presented at the 12th Annual Danyliw Seminar on Contemporary Ukraine, November 10–12, University of Ottawa, Ottawa, Canada. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c2c599e5-1215-4ed0-b75d-5b68b101407f/content>
- Martsenyuk, T. (2022). To be or not to be: Attitudes of Ukrainian society about gender equality and diversity after Russia's invasion of Ukraine. *Forum for Ukrainian Studies*. <https://ukrainian-studies.ca/2022/09/06/to-be-or-not-to-be-attitudes-of-ukrainian-society-about-gender-equality-and-diversity-after-russias-invasion-of-ukraine/>
- Military Media Center. (2024, 8 березня). Жінки в Збройних силах України. *Military Media Center*. <https://t.me/militarymediacenter/3768>
- Moore, B. L. (2020). Military Women: Changes in Representation and Experiences. In *Handbook of Military Sciences* (pp. 1–22). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4_80-1
- Morten, G. E. (2022). *The Military Is a Social Institution*. McGraw Hill. <https://www.mheducation.com/highered/ideas/sociology-in-the-news-2/the-military-is-a-social-institution-sept-2022>
- Nagel, R. U., Spears, K., & Maenza, J. (2021). *Culture, gender, and women in the military: Implications for International Humanitarian Law Compliance* (Georgetown Institute for Women, Peace and Security). <https://giwps.georgetown.edu/resource/culture-gender-and-women-in-the-military/>
- Roberts, D., Gebhardt, D. L., Gaskill, S. E., Roy, T. C., & Sharp, M. A. (2016). Current considerations related to physiological differences between the sexes and physical employment standards. *Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism*, 41(6(Suppl. 2)), 108–120. <https://doi.org/10.1139/apnm-2015-0540>

References

- Bardina, M., & Martsenyuk, T. (2014). Hendernyi rozpodil pratsi v ukrainskomu suspilstvi na prykladi podviinoho navantazhennia. *Metodolohia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva*, (20), 231–242. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mtpsa_2014_20_40 [in Ukrainian].
- Baumann, J., Williamson, C., & Murphy, D. (2021). Exploring the impact of gender-specific challenges during and after military service on female UK Veterans. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2021-0065>
- Carreiras, H. (2006). *Gender and the Military: Women in the Armed Forces of Western Democracies*. Taylor & Francis Group.
- Collette, T. L., von Esenwein, S. A., Sprague-Jones, J., Moore, K. E., & Sterling, E. (2022). Incidence rates of emotional, sexual, and physical abuse in active-duty military service members, 1997–2015. *Aggression and Violent Behavior*, 101745. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101745>
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women. (2022). *Concluding observations on the ninth periodic report of Ukraine*. https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/cedaw_co.pdf.pdf [in Ukrainian].
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. University of California Press. <https://doi.org/10.4324/9781003116479-10>

- Erwin, S. K. (2022). Family planning in the U.S. military: The gendered experiences of servicewomen. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 8(1), 102–109. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2021-0015>
- European Organisation of Military Associations and Trade Unions. (2023). *EUROMIL survey – gender equality/ women in the armed forces*. https://euromil.org/wp-content/uploads/2023/06/2306_Survey-Gender-Equality-in-the-Armed-Forces.pdf
- Feldman, S., & Hanlon, C. (2012). Count Us In: The Experiences of Female War, Peacemaking, and Peacekeeping Veterans. *Armed Forces & Society*, 38(2), 205–224. <https://doi.org/10.1177/0095327x11410859>
- Giddens, A. (1999). *Sociology*. Osnovy [in Ukrainian].
- Haiduk, Yu. (2024, March 8). Skilky zhinok sluzhyt u ZSU: Statystyka. *FAKTY ICTV*. <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240308-skilky-zhinok-sluzhyt-u-zsu-statystyka/> [in Ukrainian].
- Hendriks, L. J., Williamson, V., & Murphy, D. (2021). Adversity during military service: the impact of military sexual trauma, emotional bullying and physical assault on the mental health and well-being of women veterans. *BMJ Military Health*, bmjmilitary—2021–001948. <https://doi.org/10.1136/bmjilitary-2021-001948>
- Hinojosa, R. (2010). Doing Hegemony: Military, Men, and Constructing a Hegemonic Masculinity. *The Journal of Men's Studies*, 18(2), 179–194. <https://doi.org/10.3149/jms.1802.179>
- Holland, K. J., Rabelo, V. C., & Cortina, L. M. (2014). Sexual Assault Training in the Military: Evaluating Efforts to End the “Invisible War”. *American Journal of Community Psychology*, 54(3–4), 289–303. <https://doi.org/10.1007/s10464-014-9672-0>
- Holovakha, Ye. (2011). Instyutsionalni zminy v Ukraini: shliakh do kryzy i shliakhy vykhodu z nei. In *Ukrainske suspilstvo. Dvadsyat rokiv nezalezhnosti. Sotsiologichnyi monitorynh* (pp. 36–54). NASU Institute of Sociology [in Ukrainian].
- Holovin, V. (2023, June 13). Zalizna ledi ZSU abo yedyna zhinka-general. Yak Tetiana Ostashchenko pidvyshchuie efektyvnist viiskovoi medytsyny v sytuatsii shchodennoho krash-testu. *Forbes.ua*. <https://forbes.ua/war-in-ukraine/zalizna-ledi-zsu-abo-edina-zhinka-general-yak-tetyana-ostashchenko-kozhnogo-dnya-proyavlyae-zhinoche-liderstvo-na-linii-frontu-04072023-14275> [in Ukrainian].
- Hrytsenko, H. (2019, October 10). Yak zhinky zminyly ukrainsku armiiu. *Gender in detail*. https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html#_ftn1 [in Ukrainian].
- Invisible Battalion. (n. d.). <https://invisiblebattalion.org>
- Invisible Battalion 3.0. (2021). *Invisible Battalion 3.0. Sexual harassment in the military sphere in Ukraine: Sociological research* (Berlinska, M., Lazarenko, M., Hrytsenko, H., Kvit, A., Martsenyuk, T., & Gazzero-Mykytyn, O.). <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1e35f997-c7f3-464e-91ab-23b379fd311d/content> [in Ukrainian].
- Invisible Battalion 5.0. (2023). *IB 5.0. Monitoring of recommendations and study results from the “Invisible Battalion” cycle (an interdisciplinary study, conducted as part of the NAKO project “Promotion of Gender Equality in the Ukrainian Armed Forces”)* (Musiiaka, S., Lazarenko, M., Hrytsenko, H., Kvit, A., Martsenyuk, T., Zviahintseva, M., Fatsiievych, V.-N., & Bieloshenko, A.; T. Martsenyuk, Ed.). NAKO. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/25459> [in Ukrainian].
- Khromychuk, O. (2017). Experiences of Women at War: Servicewomen during WWII and in the Ukrainian Armed Forces in the Conflict in Donbas. *Baltic Worlds*, X(4), 58–70.
- King, A. (2015). Women in combat. *The Three Swords Magazine*, 29, 22–26. https://www.jwc.nato.int/images/stories/_news_items_/2015/womenincombat_dec2015.pdf
- Law of Ukraine “Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia rivnykh prav i mozhlyvosti zhinok i cholovikiv pid chas prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvanniakh” No. 2523-VIII (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> [in Ukrainian].
- Martsenyuk, T. (2016). Ukrainian women at war: From Women's Lot to Invisible Battalion. Presented at the 12th Annual Danyliw Seminar on Contemporary Ukraine, November 10-12, University of Ottawa, Ottawa, Canada. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c2c599e5-1215-4ed0-b75d-5b68b101407f/content>
- Martsenyuk, T. (2022). To be or not to be: Attitudes of Ukrainian society about gender equality and diversity after Russia's invasion of Ukraine. *Forum for Ukrainian Studies*. <https://ukrainian-studies.ca/2022/09/06/to-be-or-not-to-be-attitudes-of-ukrainian-society-about-gender-equality-and-diversity-after-russias-invasion-of-ukraine/>
- Martsenyuk, T. (2024, June 4). Interviu z Tamaroiu Zlobinoiu pro populiaryzatsiiu feminizmu i hendernyi rozpad. *Gender in detail*. <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/bezstrashni/tamara-zlobina-pro-hendernyi-rozpad.html> [in Ukrainian].
- Military Media Center. (2024, March 8). Zhinky v Zbroinykh sylakh Ukrainy. *Military Media Center*. <https://t.me/militarymediacenter/3768>
- Moore, B. L. (2020). Military Women: Changes in Representation and Experiences. In *Handbook of Military Sciences* (pp. 1–22). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4_80-1
- Moroz, T. (2019). Kilkist zhinok u nashomu viisku za desiat rokiv zbilshylas u 15 raziv. *Armiainform*. <https://armyinform.com.ua/2019/09/16/kilkist-zhinok-u-nashomu-vijsku-za-desyat-rokiv-zbilshylas-u-15-raziv/> [in Ukrainian].
- Morten, G. E. (2022, September). *The Military Is a Social Institution*. McGraw Hill. <https://www.mheducation.com/highered/ideas/sociology-in-the-news-2/the-military-is-a-social-institution-sept-2022>
- Nagel, R. U., Spears, K., & Maenza, J. (2021). *Culture, gender, and women in the military: Implications for International Humanitarian Law Compliance* (Georgetown Institute for Women, Peace and Security). <https://giwps.georgetown.edu/resource/culture-gender-and-women-in-the-military/>
- Order of the Ministry of Defense of Ukraine “Pro zatverdzhennia zmin do tymchasovykh perelikiv viiskovo-oblikovykh spetsialnostei i shtatnykh posad riadovoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu ta viiskovosluzhbovtiv-zhinok i taryfnykh perelikiv posad vshchchezaznachenykh viiskovosluzhbovtiv” No. 292 (2016). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-16#Text> [in Ukrainian].
- Order of the Ministry of Defense of Ukraine “Zminy do Pereliku viiskovykh posad osib ofiterskoho skladu, yaki mozhtu buty zamishcheni viiskovosluzhbovtiv-zhinkamy” No. 26 (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0189-20#Text> [in Ukrainian].
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Pro zatverdzhennia pereliku spetsialnostei, za yakymy zhinky, shcho maiut vidpovidnu pidhotovku, mozhtu buty vziati na viskovyi oblik” No. 711 (1994). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-94-p#Text> [in Ukrainian].
- Roberts, D., Gebhardt, D. L., Gaskill, S. E., Roy, T. C., & Sharp, M. A. (2016). Current considerations related to physiological differences between the sexes and physical employment standards. *Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism*, 41(6(Suppl. 2)), 108–120. <https://doi.org/10.1139/apnm-2015-0540>
- Sociological group “Rating”. (2023). *Dyskryminatsiia riznykh sotsialnykh hrup u ZSU: Pohliady viiskovykh ta tsyvilnykh hromadian*. https://nako.org.ua/storage/pdf/2023-06-06-07:30:08-for%20print%20UA%20RG_NAKO_ComprehensiveResearch.pdf [in Ukrainian].
- Tsebrii, Ye. (2021). Zhinka u viisku: Yaki problemy dovodytsia dolaty zakhysnytsiam? *Povaha*. <https://povaha.org.ua/zhinka-u-vijsku-yaki-problemy-dovodytsya-dolaty-zahysnytsyam/> [in Ukrainian].
- Ukrainian Women's Congress. (2023, May 4). Spetsialna Podiia Ukrainkoho Zhinochoho Konhresu [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=6L_IUAys2Kk [in Ukrainian].

Snizhana Kolomiets, Anna Prokhorova

**GENDERED EXPERIENCE OF MILITARY SERVICE
IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE
(ON THE EXAMPLE OF A MILITARY UNIT X 0000)**

Abstract

Over the past 10 years, the Ukrainian state has provided opportunities for women to serve in the army on an equal basis with men at the legislative level. Meanwhile, the army may still be identified as a male-dominated institution, as Ukrainian servicewomen still face challenges during their service because of their sex.

The empirical frame of the study was a case study (containing qualitative and quantitative components) of the experience of military service in the military unit X 0000. Based on the analysis of secondary sources and our own empirical research, we managed to identify gendered challenges specific to the experience of servicewomen in the Armed Forces, including during the Russian-Ukrainian war.

The key gendered challenges of serving in the military unit X 0000 for women were vertical and horizontal gender segregation; the need to correspond with masculine standards and to combine the status of a military with the status of a woman, wife, and mother that sometimes have opposite role expectations, which can lead to role conflict; the need to combine childcare and household duties with work; stereotypes about servicewomen that exist within and outside the army; sexism and violence (psychological abuse and sexual harassment). The case study results allowed us to confirm empirically, illustrate with examples, and clarify the range of gendered challenges in the army, outlined in the analysis of secondary sources.

The study highlights the special challenges for military women that arise during the period of Russia's full-scale invasion of Ukraine. For example, women, unlike men, may be protected and prevented from working in 'male' positions. The article also shows that servicewomen may themselves uphold traditional gender roles, try to conform to patriarchal norms, and oppose gender equality. All this leads to the reproduction of gender inequality in the army.

Keywords: gendered, army, servicewomen, Armed Forces of Ukraine, military service, masculinity, gender roles, gender stereotypes.

Матеріал надійшов 18.07.2024

Коломієць Сніжана – бакалавриня соціології, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Kolomiets Snizhana – BA in Sociology, National University of Kyiv-Mohyla Academy
snizhana.kolomiets@ukma.edu.ua

Прохорова Анна – кандидатка соціологічних наук, старша викладачка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Prokhorova Anna – PhD in Sociology, Senior Lecturer of Sociology Department, National University of Kyiv-Mohyla Academy

<https://orcid.org/0009-0006-5407-8286>

anna.prokhorova@ukma.edu.ua

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)